

3. Нерсесянц В.С. История политических и правовых учений / В.С. Нерсесянц. – М. : Наука, 1986. – 843 с.
4. Волинка К.Г. Теорія держави і права / К.Г. Волинка. – К. : Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2003. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://textbooks.net.ua>.
5. Алексеев С.С. Философия права / С.С. Алексеев. – М. : Норма, 1997. – 330 с.
6. Теория государства и права : [учебник] / под. ред. В.К. Бабаева. – М. : Юрист, 2003. – 592 с.
7. Зайчук О.В. Теорія держави і права. Академічний курс : [підручник] / О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ebk.net.ua>.
8. Бехруз Х. Праворозуміння, розуміння права і правова система / Х. Бехруз // Право України. – 2010. – № 4. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.info-prensa.com/article-335.html>.
9. Романюк Є.В. Основні властивості права в контексті природно-правового та позитивістського праворозуміння / Є.В. Романюк : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових вчень». – К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2013. – 20 с.
10. Берман Г.Дж. Западная традиция права: эпоха формирования / Г.Дж. Берман. – М. : Норма, 1998. – 624 с.

СИТАР І. М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
докторант кафедри теорії держави і права
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 340.12:340.147

ЭФЕКТИВНІСТЬ СИНЕРГЕТИКИ В АКУЛЬТУРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ

У статті піднімається проблема синергетики в аккультураційних процесах, особливо звернено увагу на такі категорії, як самоорганізація, хаос, нелінійність, ентропія, аттрактор, флуктація, біфуркація, подія як елементах цього явища. На прикладі правової системи Японії та інших правових систем визначено механізми аккультурації в праві з використанням досягнень синергетики. Особливу увагу приділено ентропійним поворотам, які можуть відбутися в правовій системі на основі позитивного збагачення та накопичення в цій системі.

Ключові слова: синергетика, подія, хаос, порядок, ентропія, біфуркація, аттрактор, флуктація, коеволуція, правова система.

В статье поднимается проблема синергетики в аккультурационных процессах, особенно обращено внимание на такие категории, как самоорганизация, хаос, нелинейность, энтропия, аттрактор, флуктация, событие как элементах данного явления. На примере правовой системы Японии и других правовых систем указано механизмы аккультурации в праве с использованием достижений синергетики. Особое внимание уделено энтропийным поворотам, которые могут произойти в правовой системе на основе положительного обогащения и накопления в данной системе.

Ключевые слова: синергетика, событие, хаос, порядок, энтропия, би́фуркация, аттрактор, флуктация, коэволюция, правовая система.

Rises problem synergy in akulturatsiynih processes, particularly addressing several categories such as self-organization, chaos, nonlinearity, entropy, attractor, fluktatsiya, bifurcation, an event as an element of the phenomenon. The example of Japan's legal system and other legal systems, these mechanisms acculturation in law from the ground synergy. Particular attention is paid to the entropy turns that can occur in a legal system based on positive enrichment and accumulation in the system.

Key words: *synergy, event, chaos, order, entropy, bifurcation, attractors, fluktatsiya, co-evolution of the legal system.*

Вступ. Доцільно зупинитись на питанні проектування майбутнього – одному з найбільш важливих завдань будь-якої науки, у тому числі юриспруденції в цілому чи порівняльного правознавства зокрема. Щоб спрогнозувати будь-який процес, який відбувається в соціальному середовищі, насамперед слід звернутися до досягнень природничих наук, це стосується й такого напрямку, як синергетика. За допомогою таких елементів синергетики, як подія, ентропія, хаос, порядок, біфуркація можна вказати на закономірності в акультураційних процесах, що відбуваються як на макро-, так і на мікрорівнях у правових системах.

Вдалою буде спроба вказати на синергетичний експеримент, який буде здійснюватися в правовій системі Японії та інших правових системах. Будь-яка правова система потребує позитивного компоненту й тільки тоді спрацьовує синергетика як на макро-, так і на мікрорівнях у позитивному аспекті.

Проблемам синергетики в праві присвячено праці таких науковців, як М. Дамірлі, І. Кривцова, І. Маїк, М. Козюбра, О. Лисенко, М. Захарова, М. Кельман. Однак недостатньо досліджено питання ідей синергетики в акультураційних процесах як на макро-, так і на мікрорівнях.

Результати дослідження. У синергетиці спрацьовує така категорія, як передумова або наслідок (самоорганізація характеризується виникненням явища, розвитком явища, наслідком явища).

Для будь-якої правової системи характерні історичні аспекти становлення і розвитку, інакше кажучи, історико-теоретичні. Кожна правова система має свою самобутність, традиції, звичаї, культурну ідентифікацію, юридичну термінологію чи юридичну техніку (наприклад, особливості націоналізму чи національного консерватизму).

Так, за всієї корисності знань про сучасну правову систему Японії вони не можуть бути застосовані, якщо відсутній історичний аспект, розуміння генезису тих чи інших правових інститутів, об'єктивна оцінка живучості й трансформації сфери минулого, оскільки зміст і розвиток правових систем визначається релігійними та культурними пластами, глибинними традиціями, буттям етносу, а не тільки економічними чи соціально-економічними базисними явищами, яких, як правило, немає в історичному підході до вивчення права [1, с. 8].

Синергетичний компонент «подія» для правової системи є надзвичайно важливим, оскільки в історичному минулому є дуже багато синергетичних модусів, які стимулюють сучасну правову систему. Діючі закони в правовій системі зазвичай мають підґрунтя старих законів, відповідають історичному розвитку суспільства.

Вивчення історії правової системи Японії дає багатий матеріал для спостереження за тим, як зберігається правова традиція однієї з важливих держав світу, як вона взаємодіє з новітніми тенденціями та служить на користь суспільному благу [1, с. 9].

Якщо говорити про «подію» як компонент синергетики, то для правової системи Японії характерними є такі фактори, які сформували цю правову систему в історично-культурному аспекті:

– по-перше, до кінця XIX ст. країна практично не вела війн із зовнішнім противником, коли в інших країнах це було нормою співіснування; зовнішній спокій фактично «армував» тканину національного співтовариства через століття, переносючи до нашого часу не тільки традиції, але й конкретні взірці матеріальної та духовної культури [1].

Фактично японський півострів розвивався як замкнута система, тому запозичення західних конструкцій у XIX – XX ст. – це природний процес відкритості правової системи. Позитивним фактором у наведеній «події» синергетичної складової є те, що для аналізу сучасної правової системи особливу роль відіграє традиція та духовна культура суспільства як динамічного імпульсу розвитку правової системи;

– по-друге, розвиток правової системи еволюційним шляхом, поступовий розвиток без революційних скачків із збереженням традицій спадковості в праві, культурі, традиціях, духовному розвитку;

– по-третє, японське феодальне суспільство не знало гіпертрофованої ролі церкви, абсолютної монополії будь-якої релігії, стійкого релігійного фанатизму;

– по-четверте, державне керівництво Японії неуханно приймало заходи, спрямовані на запозичення досягнень суспільного розвитку інших країн і на втілення їх у місцеву практику.

Також слід зазначити, що запозичення відбувалося не механічно, а на основі строгого відбору. Японці переймали в інших те, що мало для них інтерес на конкретному етапі їх історичного розвитку, кожен елемент чужої культури засвоювався так, щоб можна було його застосувати до японських умов. Таке застосування переходило в інтеграцію, воно творчо перепліталось, набувало нового характеру й поступово становило органічну частину японської традиції, трансформація щодо соціальних чи інших потреб Японії відбувалася по-іншому [1, с. 21–23].

Прикладом такого запозичення є західна традиція права з його компонентами. К. Осаке зазначає, що під західною традицією права слід розуміти правову традицію, яка тримається на чотирьох опорах:

- 1) має свої корені в приватному римському праві й зберігає його;
- 2) утворюється під впливом канонічного права;
- 3) має високий рівень правової культури, заснованої на принципах механізму й пуританства;
- 4) дотримується установок правової держави, що сформовані під впливом філософії природного права [2, с. 14].

Отже, елементами «події» як синергетичного компонента, що, на нашу думку, визначає певне онтологічне явище в правовій системі, є такі: а) розвиток правової системи без потрясінь; б) високий рівень самобутності та традиційності правової системи, зокрема традиційність у праві; в) еволюційний розвиток правової системи; г) замкнутість і відкритість правової системи; д) відкритість правової системи до запозичень, комунікації діалоговості між іншими народами та культурами; е) правильне й розумне залучення досягнень інших народів у правову систему (так звана повна акумуляція).

У Японії синтез старого й нового проходить на дуже високому рівні за рахунок живучості, внутрішньої сили, соціальної ефективності традиційних структур і високої адаптованості до нового. На основі синтезу японські традиційні структури не зникають, а видозмінюються, прилаштовуються до нових структур та суттєво їх підсилюють [3, с. 20–21].

Слід погодитись із Ю.М. Оборотовим, що комуніканти правових культур, навпаки, дає стійкості національній культурі [4].

Отже, наведені фактори лягли в основу аккультураційних процесів, які відбувалися в Японії, стали передумовою і наслідком, які визначили синергетичну «подію» в правовій системі, особливо це стосується певних підвалин, які були стабілізуючим фактором їхнього розвитку. Подія передують утворенням аккультураційного процесу, певним його факторам.

Доцільно зупинитися на такому понятті синергетики права, як «ентропія». Ентропія (від грецьк. «поворот, зміна, перетворення») завжди присутня в будь-якій системі. Ентропічний процес забезпечує відбір, еволюцію визначеності у вигляді піраміди, але при цьому не слугує мірою складності, а визначає міру ймовірності перебування системи в цьому стані. У зворотніх процесах системи ентропія залишається незмінною, а в незворотніх спостерігається зростання ентропії за рахунок енергії, що теоретично може призвести до кінцевої точки (вершини піраміди), тобто зупинки. Проте кожна система намагається перетнути ентропійний бар'єр завдяки збільшенню відповідної енергії [5].

У правовій системі ентропійний бар'єр перетинається за рахунок використання правового досвіду інших країн. Ентропійний бар'єр спрацьовує тоді, коли цей досвід відповідає законам Всесвіту, моральним засадам.

За ентропії система повинна бути відкритою та нелінійною, мати безліч елементів чи підсистем, знаходитися в стані нестабільності, далекому від рівноваги: взаємодія між ними завжди наражається на малі флуктуації, незначні випадкові зміни [6, с. 52].

Прикладом ентропії є процес запозичення західних конструкцій правовою системою Японії. Японський народ має вроджену схильність до використання передового досвіду інших народів: на основі синтезу традиційні японські структури не зникають, а видозмінюються, пристосовуються до нових структур та суттєво їх підсилюють.

Ентропійним аналізом (змінним) у цій правовій системі є те, що відсутність революційних скачків і пов'язана із цим безперервна поступовість руху суспільства сприяла тому, що правова система розвивалась також еволюційно і на основі спадковості. Кожний новий етап еволюції вистав із передумов, що склалися на попередньому етапі, на новому рівні збереглися елементи минулого, єдності цього процесу сприяла також прихильність суспільства до збереження традицій.

Ще одним ентропним поворотом для правової системи Японії є наявність і високий рівень націоналізму. Так, лідери-націоналісти переконані, що складні завдання забезпечення національної безпеки і подальшого (майбутнього) національного розвитку в нових історичних умовах можна успішно вирішувати тільки на основі згуртованої та консолідованої нації. На підйомі національної хвилі японській владі стало набагато простіше реалізувати на практиці конкретні питання державного будівництва [7, с. 345].

Також слід зазначити, що японська нація в певні історичні періоди сконцентрована була на основі ідей націоналізму, і нові уряди підбирали нову ідеологію й оптимальні шляхи розвитку, що відповідали ідеям суспільства. Ідея націоналізму полягає в консолідації нації.

У Японії перехід від традиційних до сучасних правових уявлень пройшов достатньо плавно, а прийняття в другій половині XIX ст. законодавства, заснованого на західній правовій традиції, є природним процесом усього передуючого розвитку правової системи [8; 6].

Ентропний поворот у правовій системі Японії відбувся в період правління імператора Мейдзи («освіченого правління»), що почалося з буржуазної революції 1867–1868 рр. і закінчився в першому десятилітті XX ст. Не дивлячись на незавершений компромісний характер самої революції, за нею послідували доволі суттєві реформи соціального економічного й державно-політичного характеру, у тому числі й правового. У цей період була прийнята перша конституція Японії 1889 р. (Конституція Мейдзи), яка була утворена за пруським (європейським) взірцем [9, с. 816–817].

Перші прояви акультурації в Японії відбулися ще в XIX ст. У цей період спрацьовує ентропний поворот у правовій системі із запозиченням західних взірців процесу державотворення і правотворення.

Ще один етап змін (ентропії) у правовій системі Японії – це період кодифікації за участю французького юриста Г. Буассонада, який у 1891 р. опублікував Цивільний кодекс Японії за взірцем французького цивільного кодексу. Хоча цей кодекс був перероблений японськими юристами та увібрав у себе норми германського цивільного законодавства, 1898 р. він вступив у дію. У 1889 р. був підготовлений Торговий кодекс Японії за взірцем аналогічного кодексу Німеччини [9], проте в ньому було враховано особливості культури і правосвідомості японців.

Позитивним ентропним поворотом для правової системи Японії є повоєнна політика союзних держав, які були визначені ще Потсдамською декларацією від 26 липня 1946 р. У ній говорилося про знищення назавжди милітаризму в Японії, усунення перепон до відродження та зміцнення демократичних тенденцій у японському суспільстві, встановлення свободи слова, віросповідання та думки, поваги до основних прав людини. На виконання рішень Потсдамської конференції була дозволена діяльність різних політичних партій, звільнені політв'язні, прийнято закон про профспілки, право на страйк. Проголошувалися демократичні свободи щодо слова, друку, зібрань, організацій, віросповідання, вводилося загальне виборче право [10, с. 588–589].

Було проведено також аграрну, економічну, антимонопольну та освітню реформи.

Конституція 1947 р. теж побудована на основі західного взірця, зокрема з урахуванням кращих зразків конституціоналізму Європи.

Право розумілося на основі американської концепції права як ідея прагнення до права.

Ідеї ентропії (зміни, перетворення), що теоретично могли змінювати та вдосконалювати правову систему Японії, можуть застосовуватись також у західній традиції права (зокрема, пріоритетні американські підсистеми та права Франції). Більш адаптованими є німецькі підходи стосовно кодифікації. В.М. Єрсьомін у праці «Історія правової системи Японії» зазначає, що за рівнем дисциплінованості та внутрішньої відповідальності японці подібні до німців [11].

Ентропний поворот базується на тому, що японські теоретики права не тільки успішно засвоювали та трансформували досягнення західної науки з врахуванням національного спадку, але й створювали особливі самостійні оригінальні творіння, що вирізнялися зрілістю думки, поєднанням західних взірців і національного права [1, с. 215].

Особливістю національного використання є інститут патріархальної сім'ї з його добрими звичаями та народними традиціями, що були рецептовані з періоду феодалізму, над ним домінувала політична конструкція демократії та економічна конструкція капіталізму [1].

Правова ентропія входила в економічну ентропію, що характеризувалося законодавством, яке приймалося для заохочення швидкого розвитку тяжкої та хімічної промисловості:

- законодавства в цілях гарантування стабільності капіталу під ударами кризи;
- законодавство в інтересах форсування утворення монополій [1].

Одним з економічних факторів є процес перебудови національної промисловості. Так, у березні 1952 р. вступив у силу Закон «Про сприяння раціоналізації підприємств», згідно з яким

здійснювалася державна допомога, надавалися податкові та інші фінансові пільги для підприємств, які здійснюють модернізацію підприємств (виробництв), оновлення устаткування. Згідно із цим законом виділялись великі державні кошти на розвиток інфраструктури: доріг, портів, ліній електропередач тощо [10, с. 593].

Новим ентропним поворотом чи зміною економічної системи є докорінна перебудова економіки: за допомогою державних важелів було забезпечено пріоритет виробництв, що вимагають великих затрат сировини, енергії та робочої сили, реконструкцію галузей, що опинилися в стані кризи внаслідок іноземної конкуренції (текстильна промисловість, кораблебудівництво тощо). На початку 80-х років за активної підтримки держави виникли цілі галузі виробництва: мікроелектронна техніка, великі та надвеликі інтегральні схеми, нові засоби зв'язку, медичної апаратури, промислові роботи, біотехнологія, а також поява нових ринків збуту продукції тощо [10, с. 596].

Доцільно зупинитись на нових ентропних поворотах правової системи Японії після 1945 р., що триває й сьогодні. До історичної частини цього етапу прийнято відносити тільки післявоєнну правову реформу, яка розпочалася з відміни найбільш недемократичних законодавчих актів військового часу і продовжувалася в подальшому прийняттям нових законів за похідним взірцем, прозаним ідеєю демократії, на основі високого рівня юридичної техніки [1].

Ентропний поворот базувався на тому, що успіх післявоєнних реформ багато в чому пояснюється тим, що була позитивна американська політика окупаційних влад, досвід латентного демократичного розвитку країни, крім того, творцем змін було саме японське суспільство, а реформи включали власні японські начала. Не зважаючи на всю масштабність запозичення ззовні, усе ж таки японське начало було присутнім у реформуванні інститутів держави та права.

Отже, можна зазначити, що ентропний поворот у розвитку правової системи Японії відбувався за рахунок запозичення західних конструкцій права, зокрема романо-германського права, а до і після Другої світової війни – англо-американського права, проте з правильним «вмонтуванням» у національні та культурні феномени, що існували в традиційному суспільстві. Вплив англо-американського права відбувався у сфері державного, торговельного, трудового, господарського та судового права. Ентропний поворот базувався також на змінних компонентах правової системи, що відбувався на спадковості її розвитку. Політична демократія стала одним із головних факторів економічного й соціального підйому.

У цьому випадку слід погодитися з дослідником правової системи С. Маркар'яном, який зауважує, що серед факторів, які викликані різким підвищенням рівня і якості життя японців, важливими є «демократичні перетворення в політичних і соціальних сферах після Другої світової війни» [12, с. 145]. В іншому випадку зазначений динамічний розвиток був би відсутній, правова система Японії розвивалася б за прикладом правової системи Північної Кореї.

Наступним компонентом синергетики є порядок. Таке поняття є складним для буденної уяви людини. Порядок – це системна категорія у філософії права, яка об'єднує споріднені підсистеми, скеровує їх на природну методологічну основу. Суть методології порядку починається з ентропійних процесів у відкритих і закритих системах та завершується створенням відповідних умов отримання певної онтологічної низки життєво важливих відносин на правовому підґрунті.

Щодо порядку чи чинників, які вплинули на так звану порядковість правової системи США і Японії, слід виокремити так звану американську винятковість (свобода, егалітаризм, індивідуалізм, невтручання держави в економічні і суспільні справи, популізм) та «японську унікальність», яка розвивалася протягом багатьох століть («група орієнтація населення», історичні, національні та культурні традиції, звичаї на основі суворих ієрархічних відносин, які склалися між людьми) [13, с. 44].

Під час дослідження правових систем можна вказати, що порядок – це традиційна система регулювання суспільних відносин, що формується протягом довгого періоду. У цьому випадку це онтологічне право, яке відповідає цим аспектам внутрішньої будови людини, оскільки воно формується еволюційно під впливом культурних традицій і тих життєвих моментів, що їй потрібно. Інакше кажучи, це внутрішня структура, яка має онтологічне підґрунтя. Зовнішня структура – це запозичення західної конструкції права, що відповідає онтологічній основі, зокрема внутрішній основі порядку.

Процеси збереження порядку полягають у тому, що існуючі дрібні структури розмиваються, посилюються однорідністю, частини цілого зливаються в складну структуру та утворюється симетрична структура.

Прикладом симетричної структури правової системи є наявність порядковості у формі традиційного національного права, запозичення західних конструкцій романо-германського та

англо-американського права з правильним онтологічним «вмонтуванням» у національну правову систему.

Порядок у цьому аспекті – це еволюція і коеволюція, нелінійні зв'язки між різними модулями часу (минулим, теперішнім і майбутнім) [6]. У такому разі синергетика націлена на вивчення нестационарних, еволюціонуючих структур, фізичних механізмів появи структур, виникнення порядку з хаосу [6, с. 126].

Доцільно розглянути хаос як компонент синергетики. Традиційно під хаосом розуміють цілковите безладдя, безпорядок, що позбавлене чіткої системи тощо.

Життя і розвиток правової системи є хаосом, що потребує чіткого аналізу. Правова система є надзвичайно хаотичною, оскільки на неї впливає низка факторів (релігійні, етичні, естетичні, моральні, економічні, культурні та інші). Така система зумовлена історичним розвитком суспільства, що включає взаємозумовлені, взаємодіючі та взаємопов'язані компоненти, що активно та хаотично взаємодіють між собою.

У хаотичному суспільстві Японії, де фактично формується правова система як періоду Мейдзи, так і післявоєнного періоду, у хаотичному плані відбулося зміна релігійних (синтоїзму), етичних, культурних та моральних компонентів із запозиченням західних конструкцій, особливо там, де домінуючим елементом була демократична японська думка, коли імператор є символом японської держави, символом єдності японського народу [14, с. 74–78].

Висновки. Отже, еволюційні зміни (ентропійні повороти) у розвитку правової системи Японії відбулися за рахунок запозичення західних конструкцій права, зокрема романо-германського та англо-американського, але з правильним «вмонтуванням» у національні та культурні феномени, що існували в традиційному суспільстві. Синергетичний вплив англо-американського права відбувався у сфері державного права, у торгівлі, трудовому, господарському, судовому праві, що відобразило взаємозалежність між установами політичної демократії, відповідними правовими нормами та розвитком економіки.

Список використаних джерел:

1. Еремін В.Н. История правовой системы Японии / В.Н. Еремін ; отв. ред. А.А. Кириченко. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2010. – 293 с.
2. Осаке К. Типология современного российского права на фоне правовой карты мира / К. Осаке // Государство и право. – 2001. – № 4. – С. 10–18.
3. Саркисов К. Япония на кануне XXI века / К. Саркисов // Актуальные проблемы политики и экономики современной Японии. – М. : Наука, 1991. – С. 5–35.
4. Оборотов Ю.М. Традиції і новації у правовому розвитку : [монографія] / Ю.М. Оборотов. – О. : Юридична література, 2001. – 160 с.
5. Сливка С.С. Філософія права : [навч. посібник] / С.С. Сливка. – Львів : ЛьвДУВС, 2010. – 264 с.
6. Князева Е.Н. Синергетика: нелинейность времени и ландшафты коэволюции / Е.Н. Князева, С.П. Курдюмов. – М. : Ком Книга, 2007. – 272 с.
7. Крупянюк М.И. Японский национализм (идеология и политика) / М.И. Крупянюк, Л.Г. Арешидзе. – М. : Междунар. отношения, 2012. – 408 с.
8. Антология мировой правовой мысли : в 5 т. / рук. науч. проекта С.Ю. Семигин. – М. : Мысль, 1999–. – Т. 1 : Античный мир и Восточные цивилизации. – 1999. – 750 с.
9. Вагацума С. Гражданское право Японии : в 2 кн. / С. Вагацума, Т. Ариидзуми. – М. : Прогресс, 1983–. – Кн. 1. – 351 с.
10. Макаручук В.С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн : [навч. посібник] / В.С. Макаручук. – Вид. 5-е, доп. – К. : Атіка, 2006. – 616 с.
11. Еремін В.Н. Политическая система современного японского общества / В.Н. Еремін. – М. : Наука, 1992. – 215 с.
12. Маркарян С. Влияние контактов с Западом на образ жизни японцев / С. Маркарян // Япония и мировое сообщество. – М., 1994. – 432 с.
13. Марченко М.Н. Курс сравнительного правоведения / М.Н. Марченко. – М. : Городец-Издат, 2002. – 1068 с.
14. Цунэо И. Современное право Японии / И. Цунэо. – М. : Прогресс, 1981. – 270 с.

